

Glädjen 15, Lund

Antikvarisk medverkan 2012

Carita Eskeröd

Kulturen, Lund 2012

Carita Eskeröd

Glädjen 15, Kyrkogatan 23, Lund

Rapport efter antikvarisk medverkan vid restaurering av korsvirke i södra gavelfasaden

Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige

regionmuseet lund, <http://www.kulturen.com/>

Box 1095

221 04 Lund

Innehåll

1. Inledning	4
2. Sammanfattning av utförda arbeten	4
3. Administrativa uppgifter	4
4. Byggnadshistorik	5
5. Dokumentation före åtgärd	5
6. Utförda åtgärder	6
7. Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	6
8. Bilder och ritningar	8

1. Inledning

Vid renovering av en butikslokal i bottenvåningen upptäcktes att korsvirket i den södra gavelfasaden var i dåligt skick. Gavelfasaden är inte synlig utifrån eftersom husen längs gatan står så tätt. Flera av stolparna i korsvirket var kraftigt rötskadade vilket medförde att konstruktionen var instabil. Fastighetsägaren har haft kontakt med Länsstyrelsen i Skåne som även gjort syn på plats tillsammans med berörda hantverkare och antikvariskt medverkande. Ärendet och åtgärderna var akuta, och eftersom den invändiga renoveringen var påbörjad, skrev Länsstyrelsen inte ett beslut i ärendet utan meddelade att arbetena kunde fortsätta.

2. Sammanfattning av utförda arbeten

I bottenvåningen på den södra gavelfasaden nermonterades korsvirkesstolpar, löshult och fyllningarna som är av tegel. Rötskadade delar av timran ersattes, korsvirket återmonterades och fyllningarna murades upp på nytt. Nytt fotträ och grundsula har tillkommit.

3. Administrativa uppgifter

Fastighetsbeteckning: Glädjen 15

Kommun: Lund

Arbetshandlingar: Konstruktionsritning K22 Frierupsmarkens Byggprojektering, Stig L Bengtsson.

Fastighetsägare: Vidar Wahlestedt, Kronobergsgatan 32, 371 41 Karlskrona.

Entreprenör: W & Å Bygg AB

Hantverkare: SKR Bygg AB, Peter Löfstedt

Antikvarisk medverkan: Carita Eskeröd, Kulturen.

Startdatum: 2012-08-29

Slutbesiktning: 2012-10-16

4. Byggnadshistorik

Korsvirkeshuset på Kyrkogatan 23 är inte exakt daterat men enligt brandförsäkringsbrev från 1830 kan huset vara uppfört på 1740-talet. Enligt samma handling är huset uppfört av ekekorsvirke och bränd mursten med tak av tegel och gavlar av bräder. Det var inrett till bostäder med handelsbod i bottenvåningen. Huset är ombyggt flera gånger. De två korsvirkeshusen på Glädjen 15 förklarades som byggnadsminne 1978. Skyddsföreskrifterna omfattar både exteriör och interiör.¹

5. Dokumentation före åtgärd

Under renovering av det södra rummet på bottenvåningen konstaterades att korsvirkestimran var kraftigt rötskadad. Särskilt stolparnas nedre del var skadade vilket hade medfört att lejden var något nedböjd. Innan dess byggnadsantikvarie kontaktades hade en kloasongvägg mot den aktuella väggen samt sentida ytskikt tagits ner. Detta har således inte dokumenterats.

Korsvirket är i olika dimensioner och har generellt hugg för att puts ska fästa. Dimensionerna varierar mellan ca 150 – 180 mm i bredd och 150 eller 200 mm i djup. Löshulten är ca 100 x 150 mm och 150 x 150 mm. Två stolpar (nr 4 och 5 från öster räknat) var markerade med III respektive II. Stolparna är fästa med tapp i lejden och i lejden finns dubbhål men dubbarna var borta. I lejdens undersida finns runda hål (urtag), vilket visar att väggen varit en lerklinevägg med stakar². Två stolpar var dock inte fästa med tapp i lejden, nr 0 och nr 3 (se figur 17, sid 16, skiss av korsvirket). Stolpen längst i väster nr 0 är sannolikt flyttad, den är inte fäst med tapp men det finns ett urtag för tapp i lejden något längre åt öster. Nr 3 kan ha tillkommit när lerstakar ersattes med tegel. I timran fanns enstaka stora handsmidda spikar. Fyllningarna är av rött bränt tegel och var murat med kalkbruk och lätt slammat med kalkbruk. På några stolpar fanns spår av revetering, horisontella vassrör och vertikala ståltrådar. Längst i öster är ett smalt parti av väggen murat med lersten och lerbruk. Under stolparna fanns inget fotträ men det fanns spår av fotträ i form av förruttnat virke. Stolparna stod på en blandning av små naturstenar, jord och tegel.

I det inre, sydvästra, hörnet fanns en bräda som var tapetserad med två lager tapet. Under tapeterna fanns ett lager med papper tryckt med religiös skrift "Den helige Andes nåd...". Underst var brädan målad med blåturkos färg och på det yttersta tapetlagret fanns lera. På lejden finns spår av röd slamfärg och ljus blå färg samt papp. Även de äldre takbrädorna som finns under dagens bräddtak har spår av färger i blåa nyanser.

¹ Bevaringsprogram Clemens och Drottens rotar, Lund 1981.

Kulturens arkiv, Lund.

² Brandförsäkringshandlingarna 1830 anger fyllningar av bränt tegel. Eventuellt är lerklineväggen redan då ersatt med tegel.

6. Utförda åtgärder

Arbetet inleddes med att delar av de övre fyllningarna plockades ner för att ge utrymme för uppstämpling. Härfter plockades de nedre fyllningarna ner. Detta medförde att stolparna lossnade från lejden eftersom dubben var bortruttnad och stolparnas nedre del också var så kraftigt rötskadad. Detta i sin tur ledde till att man blev tvungen att plocka ner alla fyllningarna och korsvirket. Korsvirket numrerades och plockades ner. Gattet mellan Glädjen 15 och Glädjen 4 rensades från bråte för att uppnå en luftig miljö som inte binder fukt mot fotträ och vägg. I gattet fanns förutom jord/sand och brukrester trasigt tegel och taktegelpannor samt ett stuprör med dekorativ tratt, vilket enligt äldre fotografier³ suttit mot gatan på Glädjen 4⁴.

Intentionen var att ersätta så lite virke som möjligt och samtidigt få en stabil konstruktion. Korsvirkesstolparna stod direkt på marken. Lös jord och förruttnat virke rensades bort och på befintlig grund göts en grundsula om ca 250 mm bredd och 150 mm djup i hela väggens längd. Arbetet utfördes i kontakt med arkeolog Gertie Ericsson på Kulturen. Ett nytt fotträ i ek i hela väggens längd lades på grundsulan med mellanlägg av papp. Befintliga stolpar kapades där virket var rötskadat. Löshulten återanvändes och lejden har inte ändrats. Rötskadat virke i stolparna har ersatts med nytt bilat ekvirke (bilat endast på synliga sidor). Skarvarna i stolparna utfördes halvt i halvt med rak stöt och fästes med träskruv. Stolparna fästes med vinkeljärn i fotträet eftersom man inte kunde foga ihop korsvirket med tapp både uppe och nere då lejden satt kvar på plats. Vinkeljärnen är förzinkade samt sprutade med kallgalv. Dimensionerna i det nya ekvirket stämmer inte helt överens med befintligt virke, det nya virket är ca 155 x 125 mm. Fyllningarna murades upp med befintligt tegel i samma ordning som innan åtgärderna. Till bruk användes Kulekalkbruk. Teglet har slammats med samma kalkbruk efter återuppmurningen.

7. Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Åtgärderna har medfört att väggen åter blivit stabil och fyller sin funktion. Intentionen med att ersätta virke i minsta möjligaste mån har följts och teglet i fyllningarna har återanvänts. Nya icke traditionella material har tillförts i form av vinkeljärn och träskruv, vilket inte är optimalt men bedömdes som nödvändigt i det skarvade virket. Arbetet har utförts under kontinuerlig kontakt med antikvariskt medverkande och timmerman Fredrik Gustavsson, Kulturen, samt konstruktör.

Dimensionerna i ersatt virke stämmer inte helt överens med det befintliga gamla virket. Arbetet bedömdes som akut och därför användes det bilade ekvirke som redan fanns på plats, virket skulle användas till den södra gårdsfasaden. Eftersom det befintliga virket redan är i så varierade dimensioner bedömde antikvariskt medverkande att det nya virket kan accepteras. I det nya virket högs inte huggspår för puts för att efterlikna det gamla virket eftersom

³ Fotografier i Kulturens arkiv, Glädjen 4.

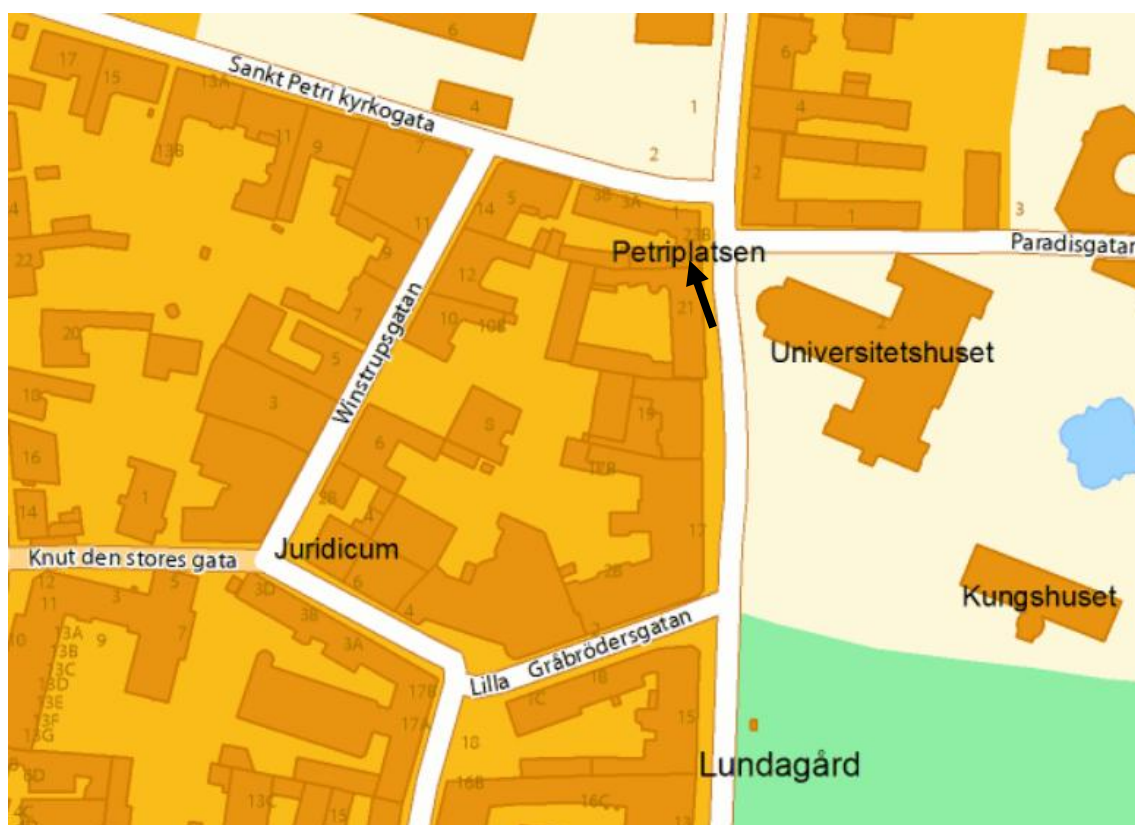
⁴ Stupröret har samlats in av Kulturen och kommer att ingå i samlingarna.

huggspåren inte har någon funktion idag. Stolparna skarvades med rakt stöt eftersom väggen inte utsätts för regn eller snö då gattet mellan fastigheterna är taktäckt.

Under detta arbete har det inte gått att fästställa hur ett fotträ i väggen kan ha sett ut, nedre delarna av stolparna var kraftigt rötskadade. Ett nytt fotträ i bilat ekvirke har monterats under stolparna eftersom det fanns spår av ett gammalt fotträ och för att korsvirket blir stabilare när det även fästs i fotträet.

Ersättningsvirket i ek var växtvridet, det fanns små partier av röta (brunröta) samt större partier av splint. Det fanns även vankant. Virket är troligen ur en kortväxt grov stock. Att viket är växtvridet är inget fel, detta var vanligt lokalt i Skåne och i så pass korta bitar är det inget stort kvalitetsmässigt problem. Det finns dock en risk att virket efterhand vrider sig.

8. Bilder och ritningar

Figur 1. Pilen markerar den berörda väggen på fastigheten Glädjen 15, Lund. Bild ur: www.eniro.se

Figur 2. Fasaden vid Kyrkogatan. Mellan fastigheterna Glädjen 15 (till höger i bild) och Glädjen 4 finns ett smalt gatt om ca 40 cm. Gattet är täckt med bräder och en skiva som här plockats ner. Gattet rensades från jord och gammal puts för att jord inte ska ligga emot fotträet. Figur 3. Mellan glädjen 4 (till vänster) och Glädjen 15 (till höger) kan man se korsvirket och spritputsen längst till höger i bild.

Figur 4. Före åtgärder, insidan av den aktuella väggen. Vy mot gården i väster. Huggspåren för puts är tydliga i stolparna, på stolpen längst till vänster i bild syns även spår av reveteringsmatta. På golvet fanns en sentida gjuten syll, den vita gjutningen som syns på bilden. Gjutningen togs bort.

Figur 5. Före åtgärder. Södra gavelfasaden insida. Vy mot gatan i öster. Här har den gjutna syllen tagits bort. Stolparna står på blandade stenar och tegel direkt på marken.

Figur 6. Under arbete. Detalj av korsvirket. Stolpen är fäst med tapp i lejden och dubb genom tappen (den runda tappen syns men de flesta var avruttnade). Observera den röda färgen på lejden och spår av papp samt kalk på virket. I bakgrunden syns fasaden av Glädjen 4. Det nya virket som synspå bilden är tillfällig uppstämpling.

Figur 7. Under arbete. Detalj av korsvirke. I det sydöstra hörnet finns en ventil. Korsvirkesstolpen har sannolikt flyttats något västerut eftersom den inte är fäst med tapp i lejden och där ventilen sitter finns ett urtag för tapp. Observera färgspåren på lejden och takbrädorna.

Figur 8. Under arbete. Lejden stämpades upp och fyllningarna i de under facken plockades ned samt i de övre för stämpningen. Eftersom stolparna var kraftigt rötskadade så sjönk de ner och släppte från lejden, varför man blev senare tvungen att även plocka ner de övre fyllningarna.

Figur 9. Bilden visar en stolpe med tapp som släppt från lejden. Till vänster i bild syns även hål och avbrutna lerstakar i lejden.

Figur 10. När även de övre fyllningarna plockats ner kunde man se hål och avbrutna stakar i undersidan av lejden. Väggen har alltså varit en klinevägg med stakar. Man kan jämföra med klineväggen Kulturen funnit i Tegnér-museet en byggnad från 1700-talet, Gråbröder 15, Lund, under restaurering 2012.

Figur 11. På några stolpar fanns reveteringsmatta i form av vass och ståltråd kvar.

Figur 12. Stolparna var kraftigt rötskadade. De numrerades före nedmonteringen för att återanvändas i möjligaste mån. På bilden ser man sammanfogning löshult - stolpe och grunden under stolpen. Fotträ saknades helt och hållet.

Figur 13. Här har hela korsvirkesväggen plockats ner förutom stolpe och löshult nr 0. Den nya grundsulan (markerad med pil) har gjutits. I löshulten till vänster i bild (inringad) ser man tappen för ifästning i stolpe 1:1. Den vägg man ser på bilden är ytterväggen, den norra gavelfasaden, på Glädjen 4 som ligger söder om Glädjen 15.

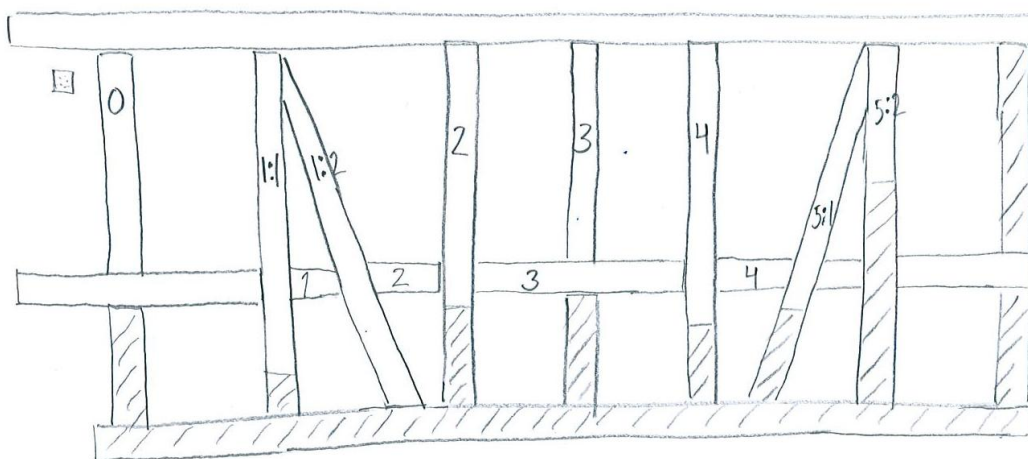
Figur 14. Efter åtgärder. Vy mot Kyrkogatan i öster.

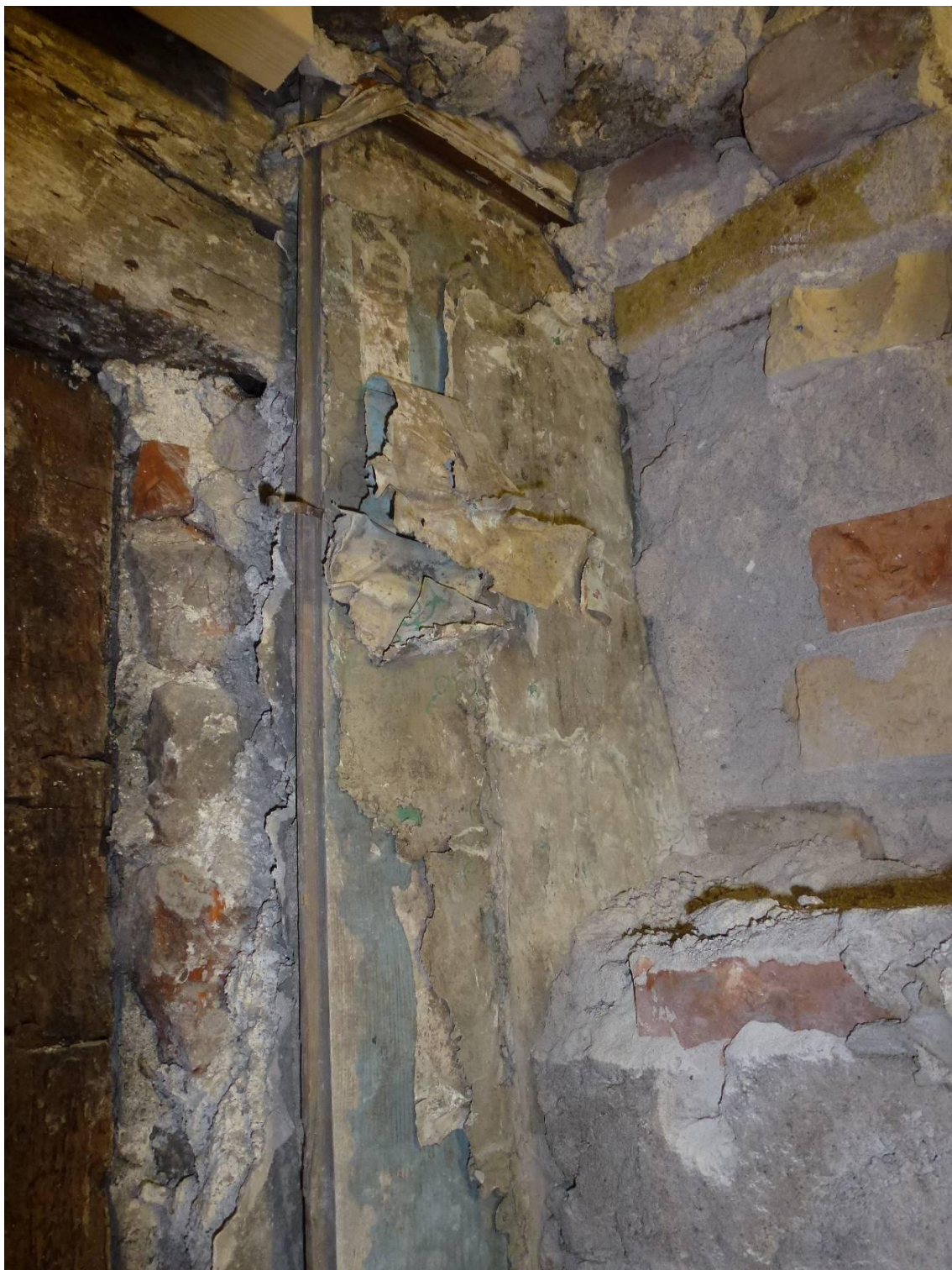
Figur 15. Efter åtgärder. Den östra delen av väggpartiet. Längst i öster är lersten bevarad.

Figur 16. Efter åtgärder. Den västra delen av väggpartiet. Murstocken i tegel har också putsats.

Figur 17. Principskiss av den södra gavelfasaden på Glädjen 15, insida. Ej skalenlig. De skrafferade ytorna visar ersatt virke. Fotträet är nytillkommet.

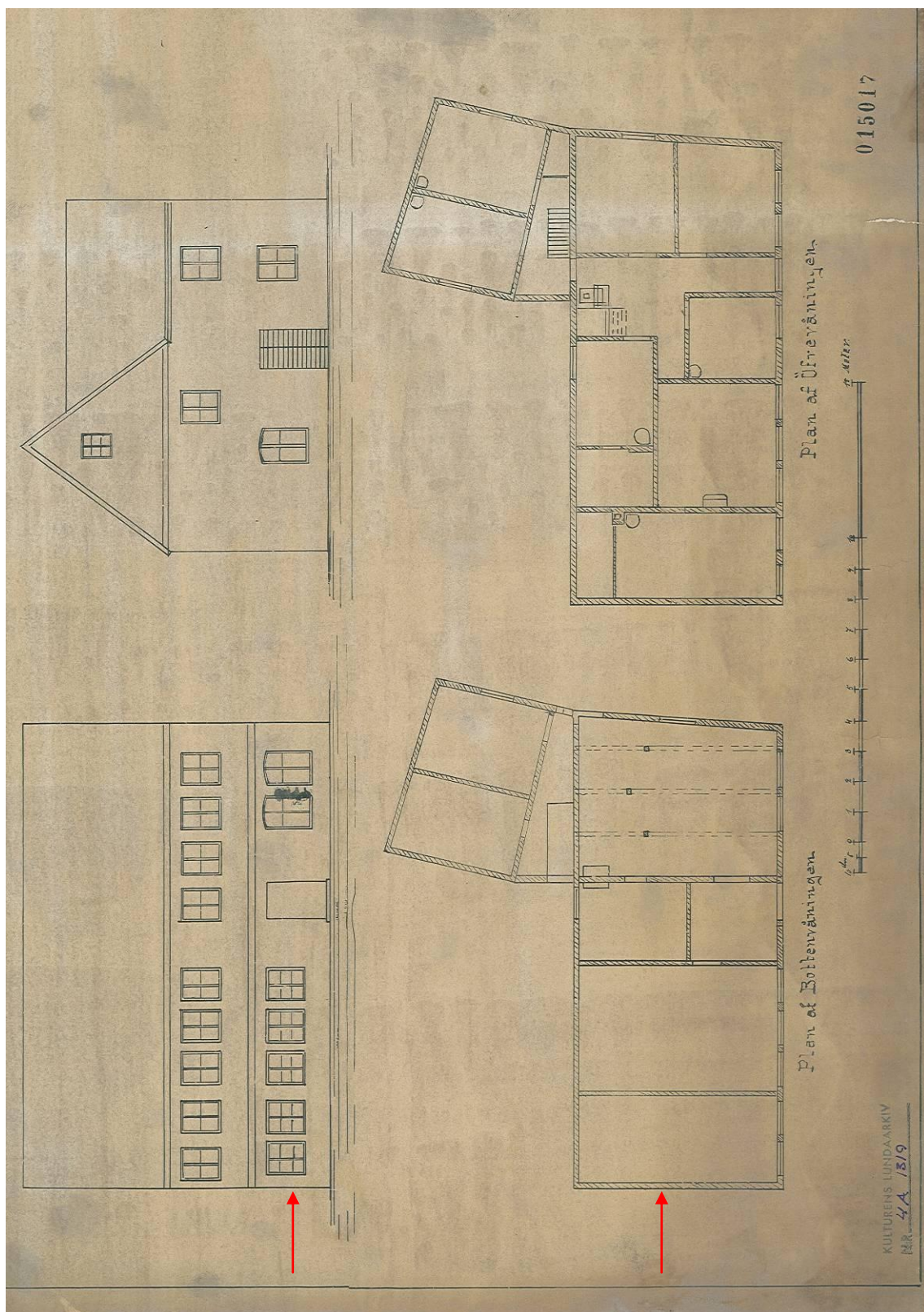
Figur 18. I det inre, sydvästra, hörnet fanns en bräda som var tapetserad med två tapetlager. Under tapeterna fanns ett lager med papper tryckt med religiös skrift. Underst var brädan målad med blåturkos färg och på det yttersta tapetlagret fanns lera.

Figur 19. Närbild på tapeterna på brädan.

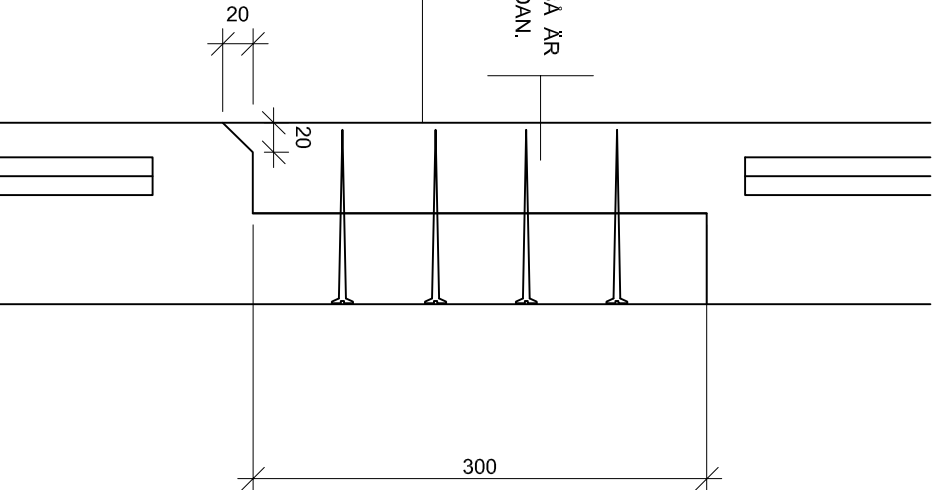
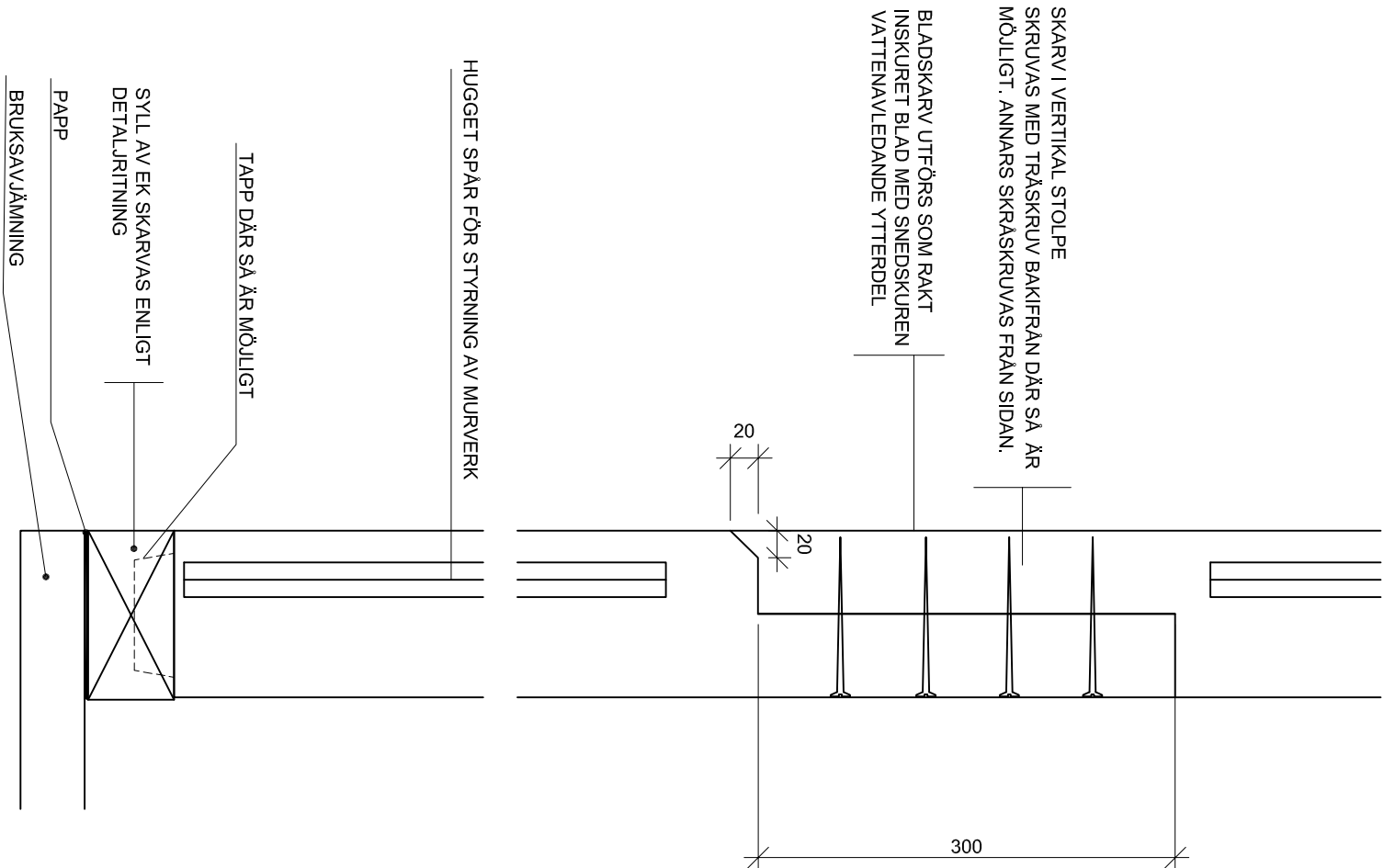
Figur 20. På bilden ser man en korsvirkesstolpe, lejden och takbrädor. Längst till höger i bild nyare tak som fanns i rummet. På lejden finns spår av röd slamfärg och ljust blå färg. Även takbrädorna har spår av färger i blåa nyanser.

Figur 21. Ritning från 1897. Längsida mot Kyrkogatan och gavelspets mot Sankt Petri Kyrkogata. Den aktuella väggen är markerad med pil.

REF:1

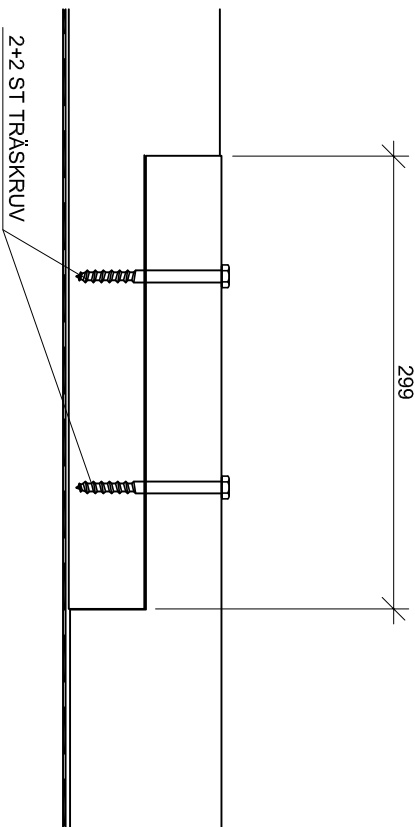
LAGER: SB11

VERTIKAL STOLPE

SKALA 1:5

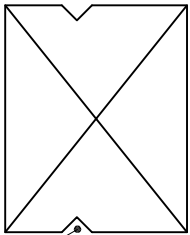
SKALA 1:5

ELEVATION AV SYLL

SKALA 1:5

HORISONTALSNITT GENOM STOLPE

HUGGET SPÅR FÖR STYRNING AV MURVERK

FÖRESKRIFTER

TEGEL MURAS MED NATURLIGT HYDRAULISKT KAKLBRUK
STENAR GES SAMMA PLACERING I MURVERKET SOM
TIDIGARE.

RÖTSKADE DELAR AV SYLL BYTS UT MOT NYA.
 NYA SYLLAR PLACERAS PÅ BRUKSAVJÄMNING.
 MELLAN SYLL OCH BETONG LÄGGS RENSAS AV PAPP.
 SKARVAS MED BLADSKARV ENLIGT DETALJRITNING.
 I SYLLAR OCH PÅ NEDRE DELEN AV VERTIKALA STOLPAR
 PLACERAS IMPELSTAVAR DOLT UNDER MURVERKET
 VERTIKALA STOLPAR SKARVAS MED RAKT INSKUREN
 BLADSKARV MED VATTENAVLEDANDE SNEDSKÄRNING
 ENLIGT RITNING.
 SKRUVAR OCH BESLAG UTFÖRS VARMFÖRZINKADE ALT
 ROSTFRITT.

		BET							
W & A AB Weber och Åberg Åkergränd 16 22680 Lund		ANT		ANDRAGEN AVSER					
Tel 046-323402 Fax 046-323043		KONSTRUKTIONSRITNING							
Förbrukningsmärket Tel / Fax 046-247550 Mob. 0706-170642 e-post: fterbruk@swipnet.se		GLÄDDEN 15 LUND S:t PETRI KYRKOGATA 3							
Förbrukningsmärket Tingsgölgatan 31 231 91 Billand Tel / Fax 046-247550 Mob. 0706-170642 e-post: fterbruk@swipnet.se		RENOVERING AV FASAD GÅRDSFASAD DETAILER							
2012-01-05 RITAD AV SB ANSVARIG Stig L Bergström		K22							